

Marek Zielinski

"Systeme zur
Geldwäschebekämpfung in der EU :
Rechtsgrundlagen -
Aufsichtsstrukturen -
Risikomanagement", Reinhold
Hölscher, Dagmar Gesmann-Nuissl,
Christian Hornbach, Berlin 2011 :
[recenzja]

Bezpieczeństwo : teoria i praktyka : czasopismo Krakowskiej Szkoły Wyższej
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego 8/4, 115-120

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Marek Zielinski*
Reinhold Hölscher, Dagmar
Gesmann-Nuissl, Christian Hornbach,
*Systeme zur Geldwäschebekämpfung
in der EU: Rechtsgrundlagen
– Aufsichtsstrukturen –
Risikomanagement*

[Wydawnictwo Schmidt, Berlin 2011, ss. XXVII + 334]

W tłumaczeniu tytuł książki można oddać jako *Systemy służące zwalczaniu prania pieniędzy w Unii Europejskiej: podstawy prawne – struktury nadzoru – zarządzanie ryzykiem*¹. Autorami tego opracowania są uczeni wywodzący się z różnych obszarów badawczych. Reinhold Hölscher jest kierownikiem Katedry Usług Finansowych i Zarządzania Finansowego w Uniwersytecie Technicznym w Kaiserslautern², w której bliskim jego współpracownikiem jest Christian Hornbach. Dagmar Gesmann-Nuissl jest profesorem w zakresie prawa przedsiębiorcy w Uniwersytecie Technicznym

* Doktor, adiunkt w Wyższej Szkole Handlowej im. Bolesława Markowskiego w Kielcach.

¹ Mimo że w tytule książki autorzy użyli zwrot „zwalczanie prania pieniędzy”, to nie można mieć wątpliwości, że chodzi tutaj zarówno o zwalczanie tego procederu, jak i zapobieganie mu. Z najnowszych ważnych książek oscylujących wokół omawianej problematyki warto wymienić: *Combating money laundering and terrorism finance: Past and current challenges*, red. N. Beekarry, Elgar 2013, s. LXIV + 817; K. Moore *et al.*, *Bearbeitungs- und Prüfungsleitfaden: Risikoorientierte Geldwäsche- und Betrugsprävention*, Heidelberg 2014, s. 216; A. Raschke, *Geldwäsche und rechtswidrige Vortat: Eine Analyse der Irrtumsproblematik am Beispiel der Geldwäsche*, Baden-Baden 2014, s. 184; F.M. de Sanctis, *Money laundering through art: A criminal justice perspective*, Cham 2013, s. 180; *idem*, *Football, gambling and money laundering: A global criminal justice perspective*, Cham 2014, s. 150; K. Sullivan, *Anti-money laundering: Awareness and compliance*, New York 2014, s. 350.

² R. Hölscher w swoich pracach zajmuje się m.in. problematyką zarządzania ryzykiem w sektorze banków i innych instytucji finansowych. Więcej informacji na temat jego osoby i szczegółowy wykaz jego publikacji znajdują się na: <https://lff.wiwi.uni-kl.de/team/prof-dr-reinhold-hoelscher> (5.03.2014).

w Kaiserslautern (obecnie w Uniwersytecie Technicznym w Chemnitz). Podejmuje ona w swoich badaniach tematykę m.in. prawa bankowego, prawa handlowego i prawa gospodarczego³. Książka została wydana przez założone w 1924 r. znane berlińskie wydawnictwo naukowe Erich Schmidt Verlag, którego misją wydawniczą jest publikowanie prac głównie z zakresu prawa i gospodarki⁴.

Recenzowana pozycja została podzielona na trzy części: „Pranie pieniędzy i zwalczanie prania pieniędzy” (część pierwsza, s. 5–63), „System służący zwalczaniu prania pieniędzy w wybranych państwach Unii Europejskiej” (część druga, s. 65–228) oraz „Zwalczanie prania pieniędzy i zarządzanie ryzykiem prania pieniędzy w praktyce bankowej” (część trzecia, s. 229–313). Pierwsza część zawiera problematykę dotyczącą definicji prania pieniędzy i genezy tego pojęcia, rozmiaru zjawiska prania pieniędzy w aspekcie krajowym i aspekcie międzynarodowym, przebiegu procedury prania pieniędzy i jego technik oraz rozwoju międzynarodowych regulacji dotyczących prania pieniędzy. W części drugiej – fundamentalnej, zajmującej niemal dwie trzecie objętości pracy – zamieszczono dane na temat systemów zwalczania i zapobiegania procederowi prania pieniędzy w wybranych państwach Unii Europejskiej: w ośmiu państwach „starej” Unii (Niemcy, Belgia, Holandia, Luksemburg, Francja, Włochy, Hiszpania i Austria), a także w trzech państwach „nowej” Unii Europejskiej (Węgry, Polska, Czechy). Natomiast w części trzeciej zostały podjęte zagadnienia związane z rolą instytucji finansowych w kontekście zwalczania i zapobiegania procederowi prania pieniędzy, możliwościom bankowym na rzecz zarządzania ryzykiem prania pieniędzy i kształtowania procedur służących do identyfikacji klientów. Główne treści recenzowanej pozycji zostały poprzedzone słowem wstępnym napisanym przez Jeana-Claude’a Junckera, premiera Luksemburga i wstępem przygotowanym przez autorów książki. Warto odnotować, że rozbudowany spis treści (dziewięć stron) ułatwia czytelnikowi orientację w problematyce recenzowanej pracy. Książka jest również wzbogacona o wykaz ilustracji i rozbudowany wykaz skrótów. Strukturalnym zwieńczeniem pracy są wykaz literatury, noty biograficzne autorów i niezbyt dopracowany indeks rzeczowy.

Jako myśl przewodnią książki może służyć stwierdzenie, że proceder prania pieniędzy stanowi fenomen obecnie wkraczający w wiele dziedzin życia społecznego. Z tego względu prewencja w zakresie tego przestępstwa stała się międzynarodowym wyzwaniem, które nieustannie podlega rozwojowi i przystosowaniu do nowych globalnych systemów i struktur finansowych. Stąd też celem recenzowanej pozycji jest przedstawienie różnic i punktów wspólnych systemów zwalczania i zapobiegania procederowi prania pieniędzy w wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej. Ponadto w książce przedstawione zostały podstawy prawne wybranych państw europejskich, systemy nadzoru służące zwalczaniu i zapobieganiu praniu pieniędzy i zarządzanie ryzykiem związanym z tym procederem z punktu widzenia praktyki bankowej.

Jak trafnie zauważa w słowie wstępnym premier Luksemburga (powodowany tym, iż recenzowana praca powstała z inicjatywy przedstawicieli praktyki bankowej

³ Szerzej o dorobku naukowym prof. D. Gesmann-Nuissl patrz: https://www.tu-chemnitz.de/wirtschaft/jura2/Team_Professorin.php (5.03.2014).

⁴ Blizszej na temat bogatej historii tego wydawnictwa na: <http://www.esv.info/verlagsgeschichte.html> (5.03.2014).

Advanzia Bank S.A. z Luksemburga⁵), że wizja otwartego i ujednoliconego rynku europejskiego stanowi podstawową ideę Unii Europejskiej. Cztery podstawowe wolności rynku wewnętrznego zostały wpisane już w 1957 r. do traktatów rzymskich ustanawiających Europejską Wspólnotę Gospodarczą i Europejską Wspólnotę Energii Atomowej⁶. Natomiast ich praktyczna realizacja pozostaje do dziś codziennym wyzwaniem. W tym świetle centralnym zadaniem Unii Europejskiej jest zagwarantowanie swoim obywatelom stosownego poziomu bezpieczeństwa. Należy tu wskazać przede wszystkim na ochronę przed międzynarodową przestępczością zorganizowaną i terroryzmem. W działaniach służących zwalczaniu i zapobieganiu tych zjawisk Jean-Claude kwestia prania pieniędzy została potraktowana z najwyższym priorytetem. W aspekcie prawnym szczególne znaczenie ma tzw. trzecia dyrektywa Unii Europejskiej⁷, która została implementowana do systemów prawnych państw członkowskich Unii Europejskiej do dnia 15 grudnia 2007 r. i zawiera regulacje dotyczące zwalczania i zapobiegania finansowaniu terroryzmu.

We wprowadzeniu do pracy autorzy dostrzegają, że proceder prania pieniędzy stanowi fenomen, który obecnie wkracza w różne dziedziny życia społecznego (s. 1). Nie budzi zatem zdziwienia fakt, że zjawisko to pozostaje w zakresie zainteresowań przestępczości zorganizowanej i przestępczości o charakterze terrorystycznym. Jednak zdziwienie budzi, że zarzuty dotyczące uprawiania procederu prania pieniędzy dotyczą również sfery sportowej i kościelnej (związków wyznaniowych). Świadczy to o skali zjawiska, o jego upowszechnieniu się. Dlatego właśnie jego zwalczanie i zapobieganie mu nieustannie trzeba dopasowywać do nowych wyzwań związanych z globalnymi systemami i strukturami finansowymi.

W Unii Europejskiej systemy zwalczania i zapobiegania procederowi prania pieniędzy są trójtorowe: poziom międzynarodowy i poziom organizacji międzynarodowych (poziom pierwszy), poziom supranacjonalny Unii Europejskiej (poziom drugi) oraz poziom krajowy poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej (poziom trzeci). Do pierwszego z wymienionych wyżej poziomów autorzy zaliczają zakorzenienie systemu zwalczania i zapobiegania procederowi prania pieniędzy w Unii Europejskiej na umowach międzynarodowych, które są zawierane pomiędzy poszczególnymi państwami. Na umowy prawa międzynarodowego niebagatelny wpływ ma praca organizacji międzynarodowych skoncentrowanych na zwalczaniu i zapobieganiu temu procederowi. Wśród nich należy wymienić Grupę Specjalną ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniądzy (Financial Action Task Force on Money Laundering, FATF)⁸, Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bazylejski Komitet ds. Nadzorowania Spraw Bankowych i Kontroli Bankowej⁹. Z kolei poziom drugi obejmuje supranacjonalne akty

⁵ Niebagatelne jest bowiem to, że Luksemburgowi jako międzynarodowemu centrum finansowemu należy przypisać przykładanie szczególnych starań o zachowanie najwyższych standardów w zwalczaniu prania pieniędzy.

⁶ Chodzi tu o zarówno Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą z dnia 25 marca 1957 r., jak i Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (Euratom) z dnia 25 marca 1957 r. (obydwa akty prawne nie są opublikowane w Dzienniku Urzędowym EWG).

⁷ Pełna nazwa tej dyrektywy brzmi: dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2005/60/WE z dnia 26 października 2005 r. w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu (Dz.U. L 309 z dnia 25 listopada 2005 r., s. 15).

⁸ Obszernie na ten temat np. M. Prengel, *Działalność Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniądzy*, „Przegląd Prawa Karnego” 2003, s. 71–80. Zob. także przyp. nr 12.

⁹ Szerzej np. M. Prengel, *Środki zwalczania przestępczości prania pieniędzy w ujęciu prawno-porównawczym. Eine rechtsvergleichende Erfassung der Bekämpfungsmittel der Geldwäschekriminalität*, Toruń 2003, s. 208 i n.

prawne wydane przez Unię Europejską, wśród których najważniejszymi są trzy dyrektywy dotyczące zwalczania i zapobiegania procederowi prania pieniędzy¹⁰ będące pokłosiem 40 zaleceń FATF w tej sprawie wraz z zaleceniami szczególnymi o zwalczaniu i zapobieganiu finansowaniu terroryzmu¹¹. Poziom trzeci zawiera prawo krajowe poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej znajdujące się pod wpływem ponadnarodowego prawa Unii Europejskiej.

Autorzy trafnie wskazują, że geneza terminu „pranie pieniędzy” (ang. *money laundering*) sięga 1973 r. Było to związane z medialnymi komentarzami dotyczącymi afery Watergate w Stanach Zjednoczonych, a szczególnie z kwestią nielegalnych transakcji finansowych ujawnionych w związku z tą aferą. Pojęcie to zostało zasymilowane do niemieckiego obszaru językowego jako *Geldwäsche* lub *Geldwäscherei* (s. 8)¹². W recenzowanej pracy autorzy precyzują również różnicę pomiędzy prawną definicją przestępstwa prania pieniędzy a kryminologiczną definicją procederu prania pieniędzy¹³, przy czym wskazano, że obydwie definicje abstrahują od etymologii omawianego terminu, która jest związana z historią jego pochodzenia. Historia ta odnosi się do działalności przestępczości zorganizowanej w czasach prohibicji w Stanach Zjednoczonych w latach 20. XX w. Wówczas celem tego procederu było ukrycie zysków pochodzących z nielegalnego handlu alkoholem (s. 7).

W recenzowanej pozycji zwrócono uwagę na szacunkowe metody procederu prania pieniędzy (s. 9–10). Konkretyzując ten problem, wyróżniono jego skalę globalną (dla państw OECD) i skalę europejską (dla państw członkowskich Unii Europejskiej). Autorzy prezentują pouczające dane dotyczące tego zjawiska w 20 państwach OECD, z których wynika, że w latach 1995–2005 proceder ów zwiększył się niemal dwukrotnie, czyli z 503 mld USD do 1027 mld USD (s. 13). W odniesieniu do sytuacji w państwach członkowskich Unii Europejskiej autorzy przedstawiają szczegółowe wyniki badań dotyczących zwalczania i zapobiegania temu procederowi w 11 państwach Unii Europejskiej. Podkreślone przy tym zostały rejestrowane podejrzenia procederu prania pieniędzy przez instytucje finansowe wraz z szacunkową sumą (s. 13–29).

W związku z problematyką procederu prania pieniędzy i jego technik autorzy koncentrują się na różnych modelach tego zjawiska. Do najważniejszych należą model fazowy i model obiegowy (s. 30–54); oba oparte na badaniach dotyczących procederu prania pieniędzy przeprowadzonych w latach 90 XX w. przez André Zündą¹⁴

¹⁰ Są to następujące dyrektywy Unii Europejskiej: dyrektywa Rady 91/308/EWG z dnia 10 czerwca 1991 r. w sprawie uniemożliwienia korzystania z systemu finansowego w celu prania pieniędzy (Dz.U. L 166 z dnia 28 czerwca 1991 r., s. 77); dyrektywa 2001/97/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 4 grudnia 2001 r. zmieniająca dyrektywę Rady 91/308/EWG w sprawie uniemożliwienia korzystania z systemu finansowego w celu prania pieniędzy (Dz.U. L 344 z dnia 28 grudnia 2001 r., s. 76) i wymieniona w przyp. nr 8 dyrektywa 2005/60/WE z 2005 r. Szerzej na ten temat M. Prengel, *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej z 2004 r. w sprawie udaremnienia wykorzystania systemu finansowego do celu prania pieniędzy włącznie z finansowaniem terroryzmu*, „Bezpieczny Bank” 2004, nr 3–4, s. 195–215.

¹¹ Tą problematyką zajmował się przede wszystkim G. Krämer, *Die Bekämpfung von Geldwäsche und Terrorismusfinanzierung: die Tätigkeit der FATF als internationaler Standardsetter*, Baden-Baden 2008, s. XXXIII + 471.

¹² Bliżej na temat rozróżnienia tych pojęć M. Prengel, *Środki...*, op. cit., s. 96.

¹³ W 1992 r. do niemieckiego kodeksu karnego (Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998, BGBl. I S. 3322) zostało wprowadzone przestępstwo prania pieniędzy w § 261 (więcej na ten temat s. 5–6). Pod pojęciem prania pieniędzy autorzy rozumieją wszelkie czynności, których celem jest ukrycie pochodzenia nielegalnie uzyskanych wartości majątkowych po to, aby w późniejszym czasie wprowadzić je do legalnego obrotu gospodarczego (s. 5).

¹⁴ Zob. A. Zünd, *Geldwäscherei. Motive – Formen – Abwehr*, „Der Schweizer Treuhänder” 1990, Nr 9, s. 403 i n.

i Christopa Müllera¹⁵. Nowatorstwo badań przeprowadzonych przez autorów omawianej książki dotyczy przede wszystkim analiz tego proceduru uprawianego za pomocą pieniądza elektronicznego (s. 45–54).

W omawianej pracy została przedstawiona również geneza i rozwój międzynarodowych regulacji dotyczących zwalczania i zapobiegania procederowi prania pieniędzy. W połowie lat 80. XX w. proceder prania pieniędzy był związany ze zwalczaniem i zapobieganiem przestępczości o charakterze narkotykowym, a następnie rozciągnięto je na wszelką przestępczość związaną z popełnianiem ciężkich przestępstw, aby ostatecznie w zakres ten włączyć zwalczanie i zapobieganie przestępczości o charakterze terrorystycznym (zwłaszcza s. 55, 63). Zwrócono przy tym uwagę na trzy poziomy regulacji prawnych: międzynarodowy¹⁶, ponadnarodowy¹⁷ i krajowy¹⁸. W dalszej kolejności zwrócono uwagę na konwencję nr 141 Rady Europy z 1990 r.¹⁹. W odniesieniu do poziomu ponadnarodowego w ramach Unii Europejskiej wskazano na dyrektywę 91/308/EWG z 1991 r., na dyrektywę 2001/97/WE z 2001 r. i dyrektywę 2005/60/WE z 2005 r. (s. 55–63)²⁰. Z kolei poziom krajowy jest związany z poszczególnymi regulacjami jedenastu omówionych w pracy państw członkowskich Unii Europejskiej (s. 65–228).

Unia Europejska nadała zwalczaniu i zapobieganiu procederowi prania pieniędzy bardzo wysoki priorytet. Celem ustawodawcy europejskiego jest implementacja jednolitych standardów służących zwalczaniu i zapobieganiu temu procederowi. Standardy te są w znacznej mierze oparte na 40 zaleceniach FATF. Ponadto celem ich jest wspieranie wewnętrznego rynku Unii Europejskiej w zakresie stworzenia ujednoczonych zasad konkurencji. Autorzy zwracają uwagę, że centralnym europejskim instrumentem służącym do realizacji tych celów są dyrektywy dotyczące zwalczania i zapobiegania procederowi prania pieniędzy zobowiązujące państwa członkowskie Unii Europejskiej do przedsięwzięcia stosownych rozwiązań prawnych oraz konkretnych środków administracyjnych i karnych do zwalczania i zapobiegania temu procederowi. Wymienione wyżej dyrektywy są wiążące dla każdego z państw członkowskich Unii Europejskiej jedynie w zakresie postawionego w nich celu, co powoduje że państwu członkowskiemu Unii zostaje pozostawiona droga implementacji tych dyrektyw do prawa krajowego, a zatem – wybór formy i środków tego wdrożenia (tzw. minimalna harmonizacja)²¹.

¹⁵ Zob. Ch. Müller, *Geldwäscherei. Motive – Formen – Abwehr. Eine betriebswirtschaftliche Analyse*, Winterthur 1992, s. 104 i n.

¹⁶ Tzw. konwencja wiedeńska z 1988 r.; pełna nazwa brzmi: Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, sporządzona w Wiedniu w dniu 20 grudnia 1988 r. Dz.U. z 1995 r., Nr 15, poz. 69.

¹⁷ Deklaracja bazylejska z 1988 r. Chodzi tu o ogłoszoną przez Komitet ds. Nadzorowania Spraw Bankowych i Kontroli Bankowej w dniu 12 grudnia 1988 r. deklarację zasad w sprawie zapobiegania przestępczego wykorzystania systemu bankowego do celów prania pieniędzy. Zob. przyp. nr 10.

¹⁸ 40 zaleceń FATF z 1990 r. z późniejszymi zmianami, w 1996 r. i w 2003 r. Raport FATF z 7 lutego 1990 r. z późniejszymi zmianami wynikającymi z raportu FATF z 28 czerwca 1996 r. i z raportu FATF z 20 czerwca 2003 r., w których zawarto 40 zaleceń FATF. Zob. przyp. nr 12. Szerzej na temat aktualnych 40 zaleceń FATF z 16 lutego 2012 r.: <http://www.fatf-gafi.org> (5.03.2014).

¹⁹ Jest to następujący akt prawny: konwencja Rady Europy nr 141 o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa, sporządzona w Strasburgu w dniu 8 listopada 1990 r. Dz.U. z 2003 r., Nr 46, poz. 394.

²⁰ Zob. przyp. nr 11.

²¹ Problem ten bliżej omawia np. B. Hecker, *Europäisches Strafrecht*, Berlin i in. 2012, zwłaszcza s. 356 i n. Recenzja tej pracy ukazała się w „Europejskim Przeglądzie Sądowym” 2014, nr 3, s. 58 i n. Szerzej także R. Geiger, *Auswirkungen eu-*

Na gruncie swobody implementacji do porządków krajowych państwa członkowskie Unii Europejskiej przyjęły różne rozwiązania w zakresie kompleksowej regulacji problematyki prania pieniędzy, co zostało omówione w drugiej części recenzowanej książki (s. 65–228). W celu jasności wyводу autorzy przyjęli w pracy pewien schemat. W pierwszej kolejności omawiają prawne regulacje dotyczące zwalczania i zapobiegania praniu pieniędzy w danym państwie, następnie – miejsce tych regulacji w systemie prawa krajowego, a w końcu – treść tych regulacji. Ponadto każdorazowo został opisany krajowy system nadzoru prania pieniędzy wraz z stosowną procedurą identyfikacji klienta w tym zakresie.

Fenomen prania pieniędzy jest – według autorów – bezpośrednio związany z instytucjami finansowymi działającymi w ramach legalnego systemu finansowego. Zgodnie z postawioną tezą środki zwalczania i zapobiegania procederu prania pieniędzy powinno się stosować w fazie, w której nielegalnie uzyskane środki pieniężne są wprowadzane do legalnego systemu finansowego (s. 229). Na podstawie powyższych uwag w trzeciej części pracy (s. 229–313) przedstawiono rolę instytucji finansowych w zwalczaniu i zapobieganiu temu zjawisku. Zostały tu opisane zadania nałożone na te instytucje przez państwo w celu zwalczania i zapobiegania; zbadano środki podejmowane przez instytucje finansowe w celu zmniejszenia niebezpieczeństwa związanego z aktywnościami w ramach tego procederu we własnej instytucji. Ostatecznie podjęto fundamentalny problem zwalczania ryzyka procederu prania pieniędzy i zapobieganiu mu, gdzie podstawą jest w dobrze dopracowana procedura identyfikacji klienta.

Podsumowując, recenzowana praca została napisana według pewnego schematu ułatwiającego lekturę i zrozumienie zawartych w niej treści. Autorzy podjęli wysiłek przybliżenia czytelnikowi trudnego problemu badawczego mającego bardzo praktyczne odniesienie. Na wysoką ocenę zasługuje przy tym podejście interdyscyplinarne – łączące wiedzę z zakresu prawa i zarządzania oraz odniesienie jej do zwalczania i zapobiegania praniu pieniędzy²². Godne podkreślenia jest, że pod względem stylistycznym książka została napisana bez anglicyzmów, co wcale nie jest powszechną praktyką, jeśli weźmie się pod uwagę inne prace niemieckojęzyczne z tego zakresu, szczególnie te napisane w latach 90 XX w.²³. Niewątpliwie praca została dopracowana pod względem redakcyjnym: lekturę ułatwiają liczne tabele i diagramy, rozbudowany spis treści oraz indeks rzeczowy. Autorzy wykorzystują bogatą literaturę przedmiotu z niemieckiego obszaru językowego. Brakuje odniesień do dzieł autorów spoza tego kręgu językowego. Mimo tej uwagi pracę można polecić wszystkim zainteresowanym kwestią zwalczania i zapobiegania procederu prania pieniędzy zarówno w aspekcie interdyscyplinarnym, jak i aspekcie międzynarodowym.

ropäischer Strafrechtsharmonisierung auf nationaler Ebene: Eine rechtsvergleichende Untersuchung am Beispiel des Rahmenbeschlusses 2004/68/JI zur Bekämpfung der sexuellen Ausbeutung von Kindern und der Kinderpornographie, Berlin 2012, *passim*.

²² Bogatą literaturę z tej tematyki podaje M. Zielinski, *Lukas Wieczorek: Die Auswirkungen und Möglichkeiten zur Bekämpfung von Geldwäsche: Folgen und Bekämpfung der Inkriminierung illegal erworbenen Geldes in den legalen Wirtschaftskreislauf*, AV Akademikerverlag, Saarbrücken 2011 (recenzja), „Bezpieczny Bank” 2013, nr 2–3, s. 168–169, przyp. nr 2.

²³ Tytułem przykładu można podać monografię: J.-B. Ackermann, *Geldwäscherei – Money Laundering. Eine vergleichende Darstellung des Rechts und der Erscheinungsformen in den USA und der Schweiz*, Zurich 1992, *passim*.